

**ЖИТТЯ І СМЕРТЬ У ПРОЗІ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ:
ДО ПИТАННЯ МІФОПОЕТИКИ ТЕКСТУ**

Надія Левчик

*Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України;
01001, м. Київ, вул. Михайла Грушевського, 4; тел. 099 223 30 04,
e-mail: lnv2233004@ukr.net*

*У запропонованій статті здійснено огляд публікацій основних наукових праць про життя і творчість Марка Черемшини від 1929 до 2024 років, що має за **мету** підтвердження його статусу в історії української культури як письменника-класика, а також з'ясування внеску науковців Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України у цю справу. Розкриття засадничої для митця теми життя і смерті в екзистенціальному вимірі, що є також **метою** статті, здійснюється з урахуванням робіт науковців, які прямо чи опосередковано дотичні до неї, і є підтвердженням **стану дослідження** питання на сьогодні. **Методологічною базою** розвідки є системний підхід із застосуванням елементів біографічного, феноменологічного, герменевтичного методів, рецептивної естетики та міфопоетики тексту. Розкриття теми статті оперте на аналіз новел Марка Черемшини «Зарікайся мід-горівку пити!..», «Грушка» та твори циклу «Село за війни». Вибір творів для аналізу покликаний як позачасовою **актуальністю** осмислення питання життя і смерті у його екзистенціальній сутності художнім словом, так і **актуальністю** цієї теми в умовах сьогодення (тут війна росії проти України). Це, у свою чергу, є причиною **актуальності** прочитання досвіду художнього осмислення теми війни в антимілітарній прозі Марка Черемшини під кутом зору глибин міфопоетики. Увага до міфопоетики твору має за **мету** з'ясування творчої манери письменника. **Результатом** дослідження є розкриття значення архетипної, біблійної, народнопоетичної образності та символіки у його творах. Це дає підставу для **висновків**, що неоромантизм за світовідчуттям Марка Черемшина є символістичним за способом мислення з його емоційно загостреним відчуттям екзистенційної суперечності буття. А повсякчасний ліризм його творів передбачає **перспективу** майбутніх досліджень прози письменника у вимірах поезії з її антитетикою і двоєдиністю життя і смерті. **Практичне значення** статті у повсякчасній потребі засвоєння досвіду художнього осмислення екзистенціального дискурсу життя і смерті та **актуалізації** цих питань за ситуації війни.*

Ключові слова: Марко Черемшина – класик, художність, життя і смерть, екзистенціальність, міфопоетика, архетип, символіка, символізм, ліризм, війна, антимілітарність.

Всеукраїнська наукова конференція «Творчість Марка Черемшини і українська культура кінця ХІХ – початку ХХ століття», що відбулася 13-14 червня у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ), стала певною віхою в осмисленні життя і творчості відомого письменника-класика. Це підтверджує також орієнтовний перелік напрямів, за якими працювала конференція; наприклад: «Марко Черемшина і світова та українська культура», «Марко Черемшина як цілісна художня система» та ін. Тобто, до 150-річного ювілею митця літературознавча наука уже напрацювала достатньо матеріалу для глибокого, всебічного осмислення феномену його творчості.

Фахово глибоке вивчення життя і творчості Марка Черемшини розпочалося після його несподіваної смерті у 1927 році. Найпершим долучився у 1928 році професор Одеського Інституту народної освіти Андрій Музичка монографією «Марко Черемшина. (Іван Семанюк)», виданої за постановою Президії Інституту Тараса Шевченка, який на той час базувався у Харкові [16]. Очевидно, літературознавець Музичка міг би продовжувати дослідження творчості Марка Черемшини і далі, однак у 30-х роках він був безпідставно репресований і висланий в Казахстан, де і помер. Монографія Музички про Черемшину є взірцем глибокого проникнення дослідницької думки у першооснову, джерельну базу творчої манери, стилю письменника. Саме у ній утверджується думка про творче засвоєння письменником народнопоетичних джерел: заплачок, голосінь, дум, історичних пісень [16, с. 137]. Дослідник вважає, що використання жанрових та образно-стильових можливостей фольклорних текстів, примножене особливим письменницьким даром Марка Черемшини побачити, почути і виокремити найголовніше, складає феномен його художнього бачення світу. Книжка також цікава і за формою подачі матеріалу: зміст є своєрідним дайджестним викладом нового, підсумкового осмислення теми дослідження. Вступна стаття Миколи Зерова «Марко Черемшина, його життя і творчість» до книжки «Марко Черемшина. (Іван Семанюк). Вибрані твори» [30, с. ХХХІV], видана 1930 року, суттєво доповнила літературним портретом письменника його мистецьку манеру письма і потрактувала його як «письменника тонкого, своєрідного, одного з тих, кого узивають “гордістю літератури”» [30, с. V]. Слід також зазначити, що ім'я Миколи Зерова – автора цієї глибоко наукової, натхненної передмови про Марка Черемшину як людину і письменника, спричинилася до вилучення книжки з доступних бібліотечних фондів радянської України. Книжка містить «Додаток» про особливості мови

Марка Черемшини, список основної літератури про письменника і рецензій на зазначені видання.

Після закінчення Другої світової війни провідним дослідником творчості Марка Черемшини стає Олекса Засенко. До 20-ої річниці з дня смерті митця у 1947 році він публікує статтю у журналі «Вітчизна» [8], до 75-ої річниці з дня народження – статтю у журналі «Дніпро» [7], а також пише критико-біографічний нарис, примітки та упорядковує видання «Марко Черемшина. Вибрані твори» [31]. Невдовзі була опублікована монографія О. Засенка «Марко Черемшина. Життя і творчість». До 25-х роковин дати смерті письменника в Ужгороді вийшла друком книжка «Марко Черемшина. Вибрані твори» [32].

У 50–60-х роках до увічнення пам'яті письменника спогадами про нього доєдналася його дружина Наталія Семанюк-Черемшина [23]. У 1960 та 1962 роках Олекса Романець готує до видання твори Марка Черемшини. До вивчення творчості письменника долучаються співробітники відділу з вивчення класичної української літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, яким керував Олекса Єлисеєвич Засенко, – Микола Грицюта та Федір Погребенник.

100 років від дня народження письменника ознаменувалися виходом у світ творів Марка Черемшини у 2-томах, підготовку якого очолив О. Засенко – як редактор першого тому й автор вступної статті «Видатний письменник-демократ» [35, с. 5-28], другий том підготував співробітник Інституту літератури Олекса Мишанич. У той же час виходить друком друге, значно доповнене і перероблене видання «Марко Черемшина. Життя і творчість» [6] авторства О. Засенка. В Ужгороді побачила світ книжка Н. Семанюк-Черемшини «Співець Гуцульщини: Спогади про Марка Черемшину» [22]. Літературознавці з усієї України пишуть дисертаційні дослідження про творчість письменника (О. Гнідан «Марко Черемшина і народна творчість»), публікують нариси про його життя і творчість (В. Лесин «Марко Черемшина: до 100-річчя від дня народження»), розкривають особливості його творчої манери, стилю [3; 42]. Та все ж одним із найдосвідченіших і глибоких дослідників творчості і життя Марка Черемшини упродовж 25 років (1945–1974 рр.) залишався Олекса Засенко – багаторічний завідувач відділу з вивчення класичної української літератури Інституту літератури. Очевидно, О. Засенко і надалі очолював би вивчення творчості Марка Черемшини, якби не повного сили, енергії і творчих задумів доктора філологічних наук, члена СПУ, відомого діяча української культури тодішнє керівництво Інституту у 1973 році не зіслало на пенсію. (До останніх днів свого довгого життя не полишала О. Засенка образа за зумисне відсторонення його від активної діяльності в царині української національної духовної культури). Роботу Засенка з вивчення творчості Марка Черемшини продовжили колеги з

відділу – О. Мишанич, Ф. Погребенник, М. Грицюта. До 60-ої річниці з дня смерті письменника був видрукуваний однотомник «Марко Черемшина» у серії «БУЛ», підготовлений О. Мишаничем [33].

Відомо, що сплеск уваги до творчості того чи іншого письменника, як правило, приурочується до пам'ятних дат його життя. Так, до 120-ої річниці від дня народження Марка Черемшини були опубліковані його невідомі листи, а 125-річний ювілей митця – це десятки розвідок у пресі (О. Гнідан, Н. Мафтин, Ф. Погребенник, О. Слоньовська та ін.). У подальшому вивченні життя і творчості письменника помітну роль відіграли збірники, присвячені «Покутській трійці» (В. Стефаник, Марко Черемшина, Лесь Мартович). Було опубліковано декілька випусків збірника «“Покутська трійця” й літературний процес в Україні кінця XIX – початку XX століть». Один із наукових збірників присвячений пам'яті дослідника творчості Марка Черемшини Федора Погребенника і містить статті співробітників Інституту літератури Олексія Мишанича, Наталії Шумило та Надії Левчик [19]. Увагу життю і творчості Марка Черемшини приділив літературознавець Ростислав Чопик. Саме він обстоює думку про дату народження письменника 13 липня, а не 13 червня (див. книжку «Переступний вік (українське письменство на зламі XIX – XX століть»). Літературознавець Легкий Микола наголошує на ролі Івана Франка у житті і творчості Марка Черемшини [12].

До когорти дослідників доєднується докторською дисертацією Роман Піхманець, який у 2012 році до 85-річчя від дня смерті письменника опублікував книжку «Із покутської книги буття: Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини, Леся Мартовича» [17], а напередодні 150-річного ювілею стає автором літературного портрета «Марко Черемшина». У 2013 році захищає кандидатську дисертацію Тетяна Лях з Ужгорода, а в 2015 році публікує на основі дисертації монографію «Творчість Марка Черемшини у контексті західно-української новелістики: жанрово-стильові тенденції» [13]. Чимало доклалися до популяризації і вивчення творчості письменника співробітники Снятинського музею Марка Черемшини книжкою «Марко Черемшина у спогадах, документах, матеріалах». Зокрема, співробітниця музею Іванна Стеф'юк є автором книжки «Людина і світ у слові Марка Черемшини» [26], а у 2023 році виступила упорядницею та авторкою передмови «Люблю ритм зір на небі і голос життя на землі» однотомного зібрання творів письменника «Райська птиця» [27, с. 5-11]. До зазначеного видання додано статтю літературознавця й письменника, колишнього аспіранта Інституту літератури Євгена Барана «Насупротив огню: Про нове видання творів Марка Черемшини» [34]. У цьому ж році напередодні відзначення 150-річчя від дня народження митця літературознавець Роман Піхманець в академічній «Історії української літератури» в 12-ти томах, яку видає

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, опублікував узагальнюючий літературний портрет про Марка Черемшину як письменника-класика [18]. Словникове визначення терміну «класик» (від лат. *classicus*) – це «сукупність наукових праць, художніх творів, що мають світове визнання, віками зберігають своє значення» [24, с. 271]. Огляд досліджень і публікацій про Марка Черемшину засвідчив не лише високу оцінку літературознавчою думкою його творчої спадщини як високохудожнього естетичного явища, а й повсякчасну увагу до його творів, що, у свою чергу, свідчить про їх образну, ідейно-тематичну чи світоглядну близькість до проблем сьогодення.

Ситуація загарбницької російської війни в Україні, що загострилася у 2022 році, спонукала літературознавців до осмислення теми війни в українському письменстві. Глибину осмислення цієї теми у творчості Марка Черемшини одним з перших відтворив доктор філологічних наук і письменник Степан Хороб публікацією 8-ми новел митця у прегарному виданні «...Бо війна війною...» як упорядник цієї антології української прози про події Першої світової війни, а також автор передмови «Художнє слово, обпалене війною: українська антимілітарна проза про Першу світову війну» [29]. Квінтесенція передмови у символічній назві книжки і у словах її упорядника: «війна, коли б і за яких обставин вона не відбувалася, завше обпалює долю людини, буття всього покоління, яке, втрачаючи своє життя у борні зі злом, вертає і утверджує нове життя» [29, с. 6]. Якщо взяти до уваги, що С. Хороб цією книжкою долучив до наукового (та й, просто, освітнього, читацького!) обігу ще й першодруки невідомих творів маловідомих, малодосліджених авторів-письменників, то стане очевидною вага і значущість цього видання не лише стосовно теми війни, а й літературознавчої науки в цілому. У 2023 році тема війни в антимілітарних творах першої половини ХХ століття в цілому і прозі Марка Черемшини зокрема стає об'єктом дослідження Ольги Товт, Романа Голода, Надії Бойко та ін.

Феномен Марка Черемшини як письменника у багатоголоссі його творів, майстерності художнього відтворення буття як життя і смерті у його екзистенціальному дискурсі. Ця одвічна антитестика і єдність контрастів буття у творах Черемшини є всеохопною і всепроникною.

Смерть у новелах Марка Черемшини розкривається у декількох тематичних планах. Найперше, екзистенціально-філософському – як закономірне, узвичаєне закінчення земного буття людини. Як правило, вона передбачає народження чи спонуку до нового життя, символом якого є Любов (новели «Зарікайся мід-горівку пити!..», «Грушка»). Найповніше цей тематичний зріз розгорнутий у циклах «Карби» та «Парасочка». Коли у новелі «Зарікайся мід-горівку пити!..» помирає молодий гадза Петро, то село – мікрокосм всесвіту, символ і, водночас, охоронець пре-

дковічних моральних приписів, схвалює журбу, плачі, голосіння дружини померлого Калини, але, мудредосвідом, виступає проти зарікань молоді удоди більше нікого не любити. Чи не тому заголовком новели є рядок з народної пісні:

Зарікайся, файна любко, мід-горівку пити,
Та лише не зарікайся Івана любити [35, с. 119].

І справді, приходять весна у природу, приходять вона і до людей: «У весняну пору з'являється у людини творчий дух, натхнення до праці, до життя – у молоді до кохання, до одруження» [11, с. 6], спонуюкою якою є Любов з її здатністю перемагати все [5, с. 312], а посланцем, натхненником Сонце – образ-символ тепла, світла і чоловічого начала [28, с. 36]. Приходить весна і до засмученої Калини, еднаючи її з Іваном:

«А Господь понад гори походжає і сонечком дихає на весь світ, на гори й долини та й на полонини.

Та й на Калинку любість мече» [35, с. 379].

Новела «Грушка» є художнім відтворенням іншого за змістом дійства – похоронної відправи [21, с. 249-250]: сповіщення про смерть (у творі – трембітою), прощання з покійною (плачі, голосіння, молитви) та похоронні ігри, що покликані звеселити мерця («грушка»). У творі плаче, голосить старий газда Ілаш за померлою дружиною. Йому вторять доньки і, зрештою, всі односельці, що зібралися на «грушку» біля тіла померлої. Однак сум і молитви швидко змінюються на сміх, який за віруванням здатен викликати і відроджувати життя [5, с. 310]. Починаються веселощі від гри у «жмурка» та «лопатки» [11, с. 144-146] та відгадування майбутніх шлюбних пар. То ж не дивно, що невдовзі «трембітар з усієї сили повіствував сумну вість, а, припочиваючи, повторяв, усміхнений, цікаву, веселу новину: “Василина піде за Леся, Калина за Міхяла, а Одокія за Гната. Так випало на Ілашчиній грушці, так сповнитися має”» [35, с. 68]. Митрополит Іларіон у історично-релігійній монографії «Дохристиянські вірування українського народу» зазначав: «Як залишок стародавньої Тризни позоставався в нас по деяких місцях України звичай тішити покійника піснями, танцями, що звичайно робила молодь у гуцулів» [10, с. 259].

За обставин війни, життя і смерть людини перебувають в іншому конгломератному й екзистенціальному співвідношенні, ніж за мирного часу. Війна ставить людину в екстремальні умови виживання: голоду, холоду, епідемій, каліцтва, смерті дітей (майбутнього), руйнування оселі/дому, довкілля, узвичаєного/усталеного способу життя тощо. Тому буття за таких умов – це вже не царство Любові, освячене Богом [1, с. 441] і схвалене людьми, з його radoщами чи смутком, сльозами чи сміхом.

«Село за війни» – авторська назва циклу новел про життя гуцульського села під час подій Першої світової війни. Письменник показує, що природньо-звичне, стоїчно-мудре, філософське осмислення смерті селом за мирних часів як невідворотного, скінченного етапу життя людини (ранішого чи пізнішого залежно від обставин) під час війни змінюється. Але ще не вірять гуцули у прихід страшного бога війни, ще «харчуються, набуваються, веселяться... співанки б'ються крильми по шибках, аж вікна дрижать» (Перші стріли). І хоча перші жертви, то ще не жертви сутичок з ворогом, а власної необачності чи непорозуміння між «своїми», але вони вже є. Абсурд ситуації у тому, що селяни не в змозі зрозуміти, вірніше, прийняти людоненависницьку суть законів війни, метаморфозу, коли частину людей, без зрозумілої з їх точки зору причин, треба убивати. Тому в ситуації війни селяни продовжують вести себе як завжди, звично: намагаються «по закону» поховати вбитих – «газдам по душі видзвонити» (де вже їм зрозуміти, що вони «роблять зраду» – дають «знати ворогові»), шанобливо величають гнівного панакоменданта, який за хвилину накаже розстріляти: «Пишний та срібний орле-соколе, проводатарю тісарський» (новела «Бодай їм путь пропала!»). У кривавій круговерті війни зручно почувається і залишається живим лише Дзельман – людський кровопивця, їуда і дворушник, утілення морального звиродніння людини (до речі, цей образ-символ присутній чи не у всіх новелах воєнної тематики). А от бадіка Василь, чорна корова якого перебігла на територію ворога, бо її у спеку на пасовиську вкусив шершень, мусів умерти як зрадник, бо на переконання «мудрого» панакоменданта: «Чорна корова, то був знак для неприятеля» (новела «Зрадник»).

Марко Черемшина показує, як війна повільно, але владно руйнує звичний світ гуцулів і, найперше, село як мікрокосм всесвіту, Березиню-Матір – головну богиню життя, добра і захисту людини від усілякого зла, малих дітей від лиха, хвороб, смерті, німеччин та ін. Руйнація села художньо відтворена лаконічною, виразною, ритмізованою авторською мовою, яка силою експресії і ліризації вислову наближається, як і переважна більшість прози Марка Черемшини до поезії в прозі, а іноді і, власне, поетичного твору з особливою системою віршування, ритмічна єдність якого ґрунтується лише на інтонаційній подібності:

«Де руки робили, там град гранатів, де газдівка була, там земля трісла.

Най село видить, най знає.

За третьою горою небо стогне. Земля йому громи відобрала, його поріб'я кулями б'є.

Раз у раз.

Розступилися гори на два табори. Громами себе розсаджують, кременисті голови собі розбивають, ліси на тріски розколюють, ізвори людьми рівняють.

Заревіли гори, аж небо здригається, аж камінні скали лупаються.

Хто жиє, най гине»

(новела «Село потерпає»).

Художнє бачення села як живої істоти, тобто персоніфікація природи закорінена в пантеїстичному світобаченні Марка Черемшини як неоромантика. Село у творі потерпає від жахів війни і прагне сховку у «крайній горі» – символі внутрішньої висоти людського духу, непохитності, незламності [25, с. 74-75]. У творах митця символіка природи домінує над пейзажним зображенням, тому образи природи тут – це знаки настроїв, ідей, понять.

Прикметно, що у художньому дивосвіті образів-символів вищеназваної заспівної новели на тему війни замість звичних для багатьох творів Марка Черемшини птахів: жайворонка-соловейка полів, чистої Божої пташки [28, с. 321-322] та зозулі – віщунки життя чи смерті, що має ключі від вирію [28, с. 322-331], з'являється чорний ворон. Птахи у фольклорній, міфологічній та літературній традиції є посередниками між світом живих і світом мертвих. Чорний ворон – символ зловісних сил, передвісник смерті, лиха, птиця, яка, за повір'ям, мертвим очі викльовує, пов'язана з потойбіччям [5, с. 111-116; 28, с. 336-341], у народних уявленнях та легендах його пов'язують також з кровопролиттям і війною, розбоям та смертю, як пташку, прокляту Богом, яка хотіла пити кров з розіп'ятого Ісуса Христа [25, с. 60-61]. Марко Черемшина пише: «Стадо ворон над селом крякало і в ті печери зазірало, де село свої добутки перед непрятеlem спрятувало. Отік би той чорний ворон на людську працю насівся, отік би він тій пригоді радувався» (новела «Село потерпає»).

Війна, на переконання Марка Черемшини, хоч і повільно, але неухильно знищує село. У заспівній новелі циклу «Село за війни» – «Село потерпає», евакуйоване із зони вогню селище жило, лиш почувалося вигнанцем з рідної хати – «за свій поріг упало». За визначенням науковців, поріг є символом початку і закінчення дому/хати. У ширшому розумінні поріг є символом свого, рідного, батьківського, Батьківщини [5, с. 470-471; 25, с. 230]. У новелі Марка Черемшини це крайня межа, кордон, за яким для гуцулів починається чужий світ, чужина. Пізніше письменник сконстатує: «Вже нема села, лиш цвинтар» (новела «Село вигибає»).

За одностайною думкою літературознавців, новела «Село вигибає» є найтрагічнішим твором циклу «Село за війни». У трупарні, що єдиним напівзамерзлим віконцем блимає на цісарську «дорогу життя», діється страшний апофеоз війни. Тут від голоду та епідемії («чорна бола»), цієї супутниці воєнного лихоліття, помирають або вже померли ті, що свого

часу складала основу села – «заживні гадзи». Село зруйноване дотла, лише «печі, що село вигрівали, лежать тепер перевалені на снігу, як непоховані велетні з роззявленими ротами». У міфології українського народу існував символічний образ-тотем Печі-матері, яку обожнювали і оберігали як захисток життєдайного вогню. Піч була символом рідного вогнища, неперервності життя, затишку, рідної оселі [5, с. 456-457; 25, с. 223-224]. Чимало славних господарів села вже померли, конає дяк, але його товариш війт ще живий і живить його, найперше, надія на повернення з війни одинака Петра. Зрештою, син таки приходить до батька, але сліпим калікою. Не в змозі пережити таке потрясіння хворий батько помирає, а Петро, відчувши свою непотрібність і неспроможність таким жити далі, кінчає самогубством. Адже очі є не лише органом зору, за допомогою якого людина одержує майже всю інформацію про навколишній світ, а й символом сутності людини, краси тілесної і духовної: «Які очі, така й врода», «Очі – дзеркало душі». Недарма Анничка – молода дівчина – декілька разів, настрахана і подивована, повторює Петрові, що він став дуже страшний («Аді, вуйко війт покійник не такі страшні, ек ти Петре, – не виходила з дива Анничка») і цим мимоволі підштовхує його до самогубства. Багатовекторну символіку ока підтверджує О. Потапенко: «Око – символ розуму і духу; символ Сонця; зловорожих сил; краси; світільник для тіла (у християнстві); кохання» [25, с. 210-211].

Усім цим прихистком померлих і вмираючих (вірніше, конаючих у муках «чорно боли») опікується «висока і, як старий дуб, грубезна баба», яка, за влучним спостереженням одного з авторитетних дослідників Марка Черемшини Миколи Грицюти, мародерською поведінкою і захланністю нагадує іншого персонажа творів письменника – Дзельмана [2, с. 290], а споряджаючи померлих у царство мертвих – «міфічну бабу Ягу – прародительку роду людського, що розділяє два світи» [14, с. 21]. Олена Таланчук, характеризуючи Бабу-Ягу як один із ста найвідоміших образів української міфології, теж говорить, що вона причетна як до світу живих, так і мертвих [28, с. 141-144]. Віталій Жайворонок – автор книжки «Знаки української етнокультури» – додає, що Баба-Яга у переносному значенні, це «взагалі лиха, зла, підступна, сварлива баба» [5, с. 21], що цілком слушно для характеристики цієї постаті у творі Марка Черемшини. Микола Зеров свого часу іменував її «твердою бабою», яка «над трунами найстатечніших господарів, “заживних гадзів”, укладає свої господарські плани» [9, с. 433]. Зображена у творі аморальність світоглядних переконань і вчинків такої постаті стала цілком закономірним наслідком впливу на такий характер трирічного життя за умов війни з її антигуманною, людиноненависною сутністю. Недарма, на переконання дослідників, «тверда баба» є не жертвою війни, як Анничка і Петро, а як «страшне породження її» [2, с. 291]. І лише алкоголь (фляшка козака),

знявши не лише стрес війни, а й розсудливість людини, здатний видобути із закутків її душі жаль і сум за померлими і за селом, що вигибас.

На переконання Тетяни Бикової, авторки монографії ««Верховино, світку ти наш...»: гуцульський текст української літератури першої половини ХХ століття», «стара баба» волею обставин стала особою, яка стримує смерть і, водночас, готує своїх односельців до неї, а деінколи навіть сприяє її приходу. Складний філософський образ, він стає джерелом і синтезом щодо вартості і сенсу життя у ««вивернутому» війною світі». (Монографія була опублікована у 2015 році, і тема війни, призабута з часів Другої світової, знову стала актуальною у зв'язку з війною росії проти України, розпочатої у 2014 році).

У новелі «Село вигибас» письменник демонструє, що при всій своїй аморальності, захланності і жадібності (знімає одягу з померлих, домагається їх статків та ін.) «тверда баба» намагається дотримуватися приписів ритуального обряду – ставить свічку коло мерця, і це ще одна її іпостась – ритуальної опорядниці померлих. Адже свічка має висвітлити їм дорогу зі світу сонця у царство мертвих [28, с. 382-387; 5, с. 529-530; 25, с. 262-263]. Митрополит Іларіон зауважував: «Як хтось конає, то неодмінно йому в руку дається засвічена свічка, і взагалі пильнується, щоби хто не помер без свічки» [10, с. 257].

На перший погляд здавалося, що смерть у селі перемагає, «село вигибас» і життя як продовження людського роду неможливе. Однак це не так. У новелі «Село вигибас» такою живою галузкою понівеченого війною дерева життя, яким Черемшина бачив село за війни, зображена сирота Анничка – «висока, струнка, чорноброва дівчина». Вона теж мала померти від хвороби, але калина, якою запаслася «тверда баба», врятувала її. На переконання дослідників, калина є «одним із найдавніших рослинних символів. Це знак *життя, крові, вогню і смерті*» [28, с. 344]. Це коротке і ємке визначення символічного образу-тотему «калина» у чотирьох, здавалося б за змістом, мало поєднаних словах, об'єднало в одне ціле і повно означило все, художньо відтворене письменником у новелі «Село вигибас».

Якщо деталізувати символічне значення актуального для сьогодення образу калини, то це, найперше, найсучасніший і найпоширеніший національний символ України. Символічне значення калини у цій іпостасі надзвичайно широке: вона є символом Вогню і Сонця, неперервності життя – роду українців як нації, символом нашої Батьківщини, нескореності та стійкості, символом крові, пролитої на війні, залюбленості українців як етносу у червоний та білий кольори. Окрім того, вона також символізує дівочу цноту і красу, вічну любов, вірність, є символом материнства, плідності. Калина взагалі символ духовного життя жінки: її цнота, дівочість, краса і кохання, заміжжя, радість та горе, родинні по-

чуття [5, с. 269-270]. Зрештою, на той час калина була чи не єдиним дієвим лікувальним засобом, що врятував Анничці життя. Змарніла, напівгола і голодна, але молода і гарна, вона уособлює, символізує надію на відродження життя села.

В цілому цикл новел «Село за війни», художньо відтворивши війну як смерть усього живого, утверджує можливість повернення гуцульського села до життя. Закорінений у пантеїстичному світовідчутті гуцульської міфології неоромантизм Марка Черемшини [15, с. 119] і в мороці смерті (війна) залишив світло надії на життя. Неоромантик за світовідчуттям і символіст за способом мислення з його емоційно загостреним відчуттям екзистенційної суперечності буття як у суспільному, так і в особистому житті, Марко Черемшина не дарма просив редактора, який готував збірку «Село вигибає» до друку (1925 рік), дати назву збірці «Туга». Слід зазначити, що тема війни як життя і смерті прямо чи опосередковано присутня у багатьох творах письменника («Верховина», «Писанки», «Туга», «Козак», «Інвалідка»).

Досконале розгортання і художнє осмислення антитетичності життя і смерті у новелах Марка Черемшини завдячує особливостям його творчої манери письма. Вона у надзвичайно широкому використанні народнопоетичної символіки, фольклорних мотивів і ритмів. До творів залучена глибина архетипної і біблійної образності, символіка і метафорика художнього слова. Широко використовується діалектне мовлення, що створює декоративно-бароковий стиль оповіді. Повсякчасний ліризм творів Черемшини (особливо у моментах, де йдеться про пантеїстичну сакралізацію Земної краси і краси духовного світу Людини) надає його новелам виразних ознак поетичного твору, коли увага з події, факту, предмету переноситься на розкриття вражень, переживань, стану душі ліричного героя чи автора. Чи не тому науковці – від студентства до докторів наук – розглядають це питання, що є підтвердженням перспективи досліджень прози Марка Черемшини у вимірах поетичного твору, поезії з її антитетикою і водночас єдністю контрастів (наприклад, творчість Олександра Олеся та ін.). За словами Ліни Костенко:

Поезія – це завжди неповторність,
Якийсь безсмертний дотик до душі.

Як показав аналіз основних досліджень і публікацій стосовно вивчення творчості Марка Черемшини, тема життя і смерті у її екзистенціальному дискурсі є засадничою для його творів. Її прямо чи опосередковано торкались більшість черемшинознавців під різним кутом зору. Але попри десятки статей навіть про один і той самий твір письменника (тут, на прикладі новели «Село вигибає»), він залишається невичерпною криницею художнього осмислення буття для подальших досліджень суголосно доби. І цим утверджується думка про непроминальність, високу

художню вартість, повсякчасну актуальність творів Марка Черемшини як письменника-класика. Феномен Марка Черемшини як письменника у багатоголосі його творів, всеохопності художнього відтворення двоєдності буття у його антитезиці як життя і смерті.

Література

1. Библиейская энциклопедия / Труд и издание Архимандрита Никифора. Москва: Типография А. И. Снегиревой, 1891. 902 с. – Репринтне видання. Москва: Терра, 1990.
2. Грицюта М. Марко Черемшина // Історія української літератури: у 8 т. Т. 5. Література початку ХХ століття. Київ: Наукова думка, 1968. С. 275-298.
3. Денисюк І. Дивний лад його пісень: До 100-річчя з дня народження Марка Черемшини // Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т. Т. 1. Кн. 1. Літературознавчі дослідження. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2005. С. 143-154.
4. Денисюк І. Жанрово-стильова специфіка прози Марка Черемшини // *Живий у пам'яті народній*. Київ: Дніпро, 1975. С. 79-88.
5. Жайворонок В. Знаки української етнокультури / Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
6. Засенко О. Марко Черемшина: Життя і творчість. Київ: Дніпро, 1974. 253 с.
7. Засенко О. Мрії співця Гуцульщини здійснилися // Дніпро, 1949. № 10. С. 115-120.
8. Засенко О. Співець гуцульського села // Вітчизна. 1947. № 4. С. 160-171.
9. Зеров М. Марко Черемшина і галицька проза // Зеров М. Твори: у 2 т. Т. 2. Історико-літературні та літературознавчі праці. Київ: Дніпро, 1990. С. 401-435.
10. Іларіон Митрополит. Дохристиянські вірування українського народу / Історико-релігійна монографія. Вінніпег-Торонто: Накладом видавничої комісії при Товаристві «Волинь», 1965. 424 с.
11. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні [у 3 кн. 6 т.]. Кн. II. Т. III: (Весняний цикл), Т.IV: (Літній цикл). Вінніпег-Торонто, 1962. 524 с. – Факсимільне видання. Київ: АТ «Обереги», 1994. 524 с.
12. Легкий М. Черемшина Марко // Іван Франко: Тексти. Факти. Інтерпретації / Зб. наук. праць / НАН України; Інститут І. Франка; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка / Редколегія: Жулинський М. (голова) та ін. Відп. і літ. ред. та упор. Нахлік Є. Випуск I. Огляди. Статті. Твори. Листування. Спогади. Бібліографія. (До 155-річчя від дня народження Івана Франка. Київ-Львів: ТОВ «Простір М.», 2011. С. 241-244.

13. Лях Т. Творчість Марка Черемшини у контексті західно-української новелістики: жанрово-стильові тенденції. Ужгород: Гражда, 2013.
14. Мафтин Н. Неоромантична модель гуцульського дивосвіту (Про новелістику Марка Черемшини) // Слово і час. 1999. № 6.
15. Мафтин Н. Фольклорно-міфологічні засади художнього мислення Марка Черемшини // *Прикарпатський вісник наукового товариства ім. Шевченка / Серія «Слово»*. Івано-Франківськ: Івано-Франківський технічний університет нафти і газу, 2023. № 18 (69). С. 116-125.
16. Музичка А. Марко Черемшина (Іван Семанюк). Харків-Одеса: Держвидав України, 1928. 280 с.
17. Піхманець Р. Із покутської книги буття: Засади художнього мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича. Київ: «Темпора», 2012. 578 с.
18. Піхманець Р. Марко Черемшина // *Історія української літератури: у 12 т. Т. 9. Кн. 1. Література кінця XIX – початку XX століття (1890–1910-ті роки)*. Київ: Наукова думка, 2023. С. 701-725.
19. «Покутська трійця» й літературний процес в Україні кінця XIX – початку XX століть. (До 130-річчя від дня народження Василя Стефаника і Леся Мартовича). Дрогобич: Вимір, 2001. 424 с.
20. «Покутська трійця» в загальноукраїнському літературному процесі кінця XIX – початку XX століття / *Збірник наукових праць*. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2006. 496 с.
21. Релігієзнавчий словник. Київ: Четверта хвиля, 1996. 305 с.
22. Семанюк Н. Співець Гуцульщини: Спогади про Марка Черемшину. Ужгород: Карпати, 1974. 119 с.
23. Семанюк-Черемшина Н. Спогади про Марка Черемшину. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1958. 82 с.
24. Словник іншомовних слів. Київ: Наукова думка, 2000. 662 с.
25. Словник символів культури України. Київ: Міленіум, 2005. 351 с.
26. Стеф'юк І. Людина і світ у слові Марка Черемшини. Коломия: Писаний камінь, 2022.
27. Стеф'юк І. «Люблю ритм зір на небі і голос життя на землі» // *Райска птиця. Зібрання творів: оповідання, публіцистика, переклади, листи, щоденники*. Брустури: ТОВ «Дискурс», видавництво «Брустури», 2023. 688 с.
28. 100 найвідоміших образів в українській міфології / *Заг. редакція Олени Таланчук*. Київ: «Орфей», 2002. 448 с.
29. Хороб С. Художнє слово, обпалене війною: українська антимілітарна проза про Першу світову війну // «...Бо війна війною...» / *Спроба антології української прози про події Першої світової війни / упоряд-*

- ник та автор передмови і приміток Степан Хороб. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2022. С. 5-7.
30. Черемшина Марко. Вибрані твори / передмова М. Зерова «Марко Черемшина. Його життя і творчість». Харків-Київ: Книгоспілка, 1930. 263 с.
31. Черемшина Марко. Вибрані твори / Упоряд., критико-біогр. нарис та примітки О. Засенка. Київ: Держлітвидав УРСР, 1949. 335 с.
32. Черемшина Марко. Вибрані твори / Вступ. стаття та упоряд. О. Засенка. Ужгород: Книжково-журнальне видавництво, 1952. 362 с.
33. Черемшина Марко. Новели. Посвяти Василеві Стефанику. Ранні твори. Переклади. Літературно-критичні виступи. Спогади. Автобіографія. Листи / Вступ. стаття, упоряд. та примітки О. Мишанича. Ред. тому В. Русанівський. Київ: Наукова думка, 1987. 448 с. (Серія БУЛ).
34. Черемшина Марко. Райска птиця: Зібрання творів (оповідання, публіцистика, переклади, листи, щоденники). Брустури: ТОВ «Дискурс», видавництво «Брустури», 2023. 688 с.
35. Черемшина Марко. Твори: у 2 т. Т. 1. Карби. Село за війни. Верховина. Парасочка / Ред. тому і автор вступ. статті О. Засенко. Київ: Наукова думка, 1974. 335 с.

LIFE AND DEATH IN THE PROSE OF MARKO CHEREMSHYNA: ON THE ISSUE OF THE MYTHOPOETICS OF A TEXT

Nadiia Levchyk

*Shevchenko Institute of literature; 4 M. Hrushevskoho st., Kyiv, 01001;
tel. 099 223 30 04, e-mail: lnv2233004@ukr.net*

The paper reviews main scholarly works on the life and legacy of Marko Cheremshyna written from 1929 to 2024. The study aims to confirm Cheremshyna's status as a classic writer in the history of Ukrainian culture and to clarify the contribution of scholars from Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine to this field. The theme of life and death in its existential dimension was fundamental for the writer. Numerous scholarly works focusing on it or taking it into account testify to the topicality of the issue, which has been researched from various perspectives. The methodological basis of the current study is a systematic approach, incorporating elements of biographical, phenomenological, and hermeneutical methods, as well as receptive aesthetics and the mythopoetics of the text. The analysis embraces Marko Cheremshyna's short stories "Swear off drinking horilka!", "Pear" and the works of the cycle "A Village in the Time of War". The selection of works for analysis is defined by both the timeless relevance of

exploring the issue of life and death in its existential essence through literature and the contemporary significance of the topic amid Russia's ongoing war against Ukraine. Attention to the mythopoetics of a literary work helps to clarify the principles of the writer's creative style and reveals archetypal, biblical, and folk poetic imagery in Cheremshyna's writings. Neo-romantic in his worldview, Marko Cheremshyna was a symbolist in his thinking and possessed an emotionally acute sense of life's existential contradictions. The distinctive lyricism of the writer's works and his attention to antithetical duality of life and death suggests the prospects for future research into certain poetic features of Cheremshyna's prose. The practical significance of the paper lies in the constant need to comprehend the experience of literary elaboration of the existential discourse of life and death. These issues are especially relevant in the situation of war.

Keywords: *classical writer Marko Cheremshyna, art, life and death, existentialism, mythopoetics, archetype, symbols, symbolism, lyricism, war, anti-militarism.*